CONSIDERENTE PRIVIND ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A VALORII

Gîncu Irina, dr., lector superior
Departamentul Limba Engleză şi Limba Franceză Specializate, USM

The article deals with the concept of value and its development and evolution in sociology. The appearance of this concept is due to the processes characteristic to the modern society: globalization, industrialization, social progress, community development. The author exposes the evolution of morality, the values on which it relies from the point of view of different researchers: functionalists, rationalists, philosophers, psychologists and artists. The main issues developed in the text relate to the origin of values, their sources, value development and internalization, the relation between morality and value, the role the values play in the process of socialization.

The conclusion leads to the idea that the study of value has a prospective dimension, as it is based on predicting human behavior and anticipation of value conflicts.

Conceptul de valoare a devenit din ce în ce mai prezent în literatura sociologică din ultimii ani. Impunerea noţiunii de valoare în disciplinele socio-umane este rezultatul unei schimbări profunde care a avut loc în structurile civilizaţiilor moderne. Asistăm la procesul de autonomizare a valorilor şi a domeniilor culturale. Autonomizarea valorilor devine un indicator semnificativ al modernizării şi al progresului social. Tabloul valoric cunoaşte o dinamică accentuată, acceptînd ritmurile transformărilor sociale şi ale evenimentelor istorice.

În sociologia morală a lui E.Durkheim găsim o ilustrare deosebit de importantă a faptului, că sociologia a integrat încă de la începuturile sale, ca pe un element corelativ propriei deveniri, cunoaşterea faptului moral.E. Durkheim consideră că trebuie să se găsească un fundament nou pentru o morală, care ar putea fi transmisă doar prin educaţie, fără a face apel la supunerea religioasă.

C.Bouglé vede în sociologie fundamentul ştiinţific al unei morale laice şi identifică religia, morala, dreptul şi economia drept sisteme de valori. T.Parsons afirmă că morala reprezintă coeziunea societăţii întemeiată pe valori, deoarece toate normele sociale au un conţinut moral. De aici şi formula pe care o lansează T.Parsons, că o societate nu poate exista decît dacă este morală [6].

M.Weber demonstrează că convingerile morale sunt inteligibile prin punerea în esenţă a raţionalităţii lor şi a autonomiei în raport cu structurile sociale [3, p.1175; 5, p.192]. În sociologia lui V.Paretto, ideologiile morale trebuie interpretate ca pe nişte „raţionalizări" în vederea justificării unor acţiuni, a căror sursă veritabilă este sentimentul omenesc. La fel ca şi F.Nietzsche, H.Lévy-Bruhl aspiră spre un tablou „naturalist" al valorii şi consideră, că abordarea sociologică modernă a moralei este punctul de vedere ştiinţific, raţionalist, care trebuie să fie împotriva alianţei dintre spiritualism şi teologie, iar sociologia trebuie să atingă precizia fizicii şi matematicii[5, p.203]. Pentru E. Troeltsch, este important ca o valoare să fie văzută şi din alte puncte de vedere, aceasta fiind ideea principală şi valabilă pentru toate teoriile moralei [idem p.206].

Reieşind din criteriul vizat, în abordarea moralei, G.Gurvitch a relevat ineficienţa punctului de vedere subiectivist, cauza fiind considerată întemeierea teoriilor psihologiste pe postulatul „ invariabilităţii şi caracterului noncontradictoriu al naturii umane". G.Gurvitch susţine că atît sentimntele, cît şi intuiţiile morale variază după grupuri, civilizaţii şi indivizi [idem p.223; 71] . A doua eroare a doctrinelor psihologiste este individualismul acestora, poziţionarea omului ca fiinţă izolată. Pentru acest cercetător, punctul de plecare este în consolidarea ştiinţei moravurilor, pluralismul lumii valorilor şi singularitatea fiecărei valori. Aceasta este o abordare opusă axiologiei raţionaliste, care identifică aprioricul şi idealul cu generalul şi universalul. G.Gurvitch observă că, îndată ce psihologia pune problema diferenţierii valorilor, este silită să recurgă la criterii obiective şi sociale şi conchide că părăsirea terenului psihologic duce la întemeierea obiectivităţii valorilor, bazate pe colectivitatea sentimentelor morale.

Explicaţiile sociologice de tip consecvenţialist i-a făcut pe unii autori să afirme că sociologia se construieşte împotriva moralei sau că o denaturează. Conform opiniei lui W.J.Wilson, explicaţia naturalistă care face ca sentimentele morale să depindă de un simţ moral înnăscut, i-ar reda realităţii morale inteligibilitatea pe care a pierdut-o în felul acesta [8, p.537]. R.Boudon propune un alt mod de redare a realităţii morale: de a se interesa nu numai de motivele consecvenţialiste, ci şi de cele plurale şi contextuale care prevăd clasificarea faptului moral din punctul de vedere al actorului însuşi [idem].

Un rol aparte în explicarea vieţii şi modelelor de conduită îl au *moravurile.* Explicaţiile sociologiste ale moravurilor sunt de două feluri: practicarea binelui şi răului şi felul de a trăi. E.Durkheim stabileşte două forme ale acţiunii morale: *moravurile*, adică relaţiile sociale şi *morala* respectată în fiecare perioadă a istoriei. După această diferenţiere, E.Durkheim urmăreşte evoluţia nivelului „moralităţii medii" [idem p.538].

H.Levy-Bruhl a încercat să demonstreze imposibilitatea unei morale teoretice, nevoia de a percepe natura morală ca analogică naturii fizice. În acest context, el a insistat pe introducerea unei „arte raţionale bazate pe ştiinţa moravurilor" [4, p.204]. La rîndul său, G.Gurwitch a precizat printre sarcinile ştiinţei moravurilor descrierea moravurilor diferitor popoare în diferite epoci şi căutarea legilor evoluţiei ei [idemp.224].

Reflecţia lui Ch.Montesquieu asupra moravurilor se centrează pe problema reglării prin moravuri sau reglare prin legi. Conform acestei teorii, legile sunt stabilite de instituţii, iar moravurile sunt inspirate de spirit. Astfel, Ch.Montesquieu pune în evidenţă o trăsătură marcantă a evoluţiei societăţilor: slăbirea reglării prin moravuri şi condensarea regulilor sociale în forme juridice. C.Larrère observă că pînă la urmă, totul ţine de moravuri, iar disocierea *izomiei* de *eumonie* este imposibilă.

În opinia sociologului român P.Andrei, sociologia se constituie ca o ştiinţă a manifestărilor creatoare de valori. Procesele fundamentale ale existenţei şi activităţii omului sunt cele de cunoaştere şi de recunoaştere a valorilor. Pentru a realiza o valoare, omul trebuie să o conceapă sub semnificaţia axiologică ca scop sau mijloc al unei acţiuni, care după A.Bondrea, anume acesta este actul de cunoaştere a valorii. Diversitatea de expresie a acţiunilor umane are o dublă origine: în diversitatea condiţiilor exterioare şi în diversitatea soluţiilor privind determinarea şi realizarea unui tip dat de valori [2].

În legătură cu acest raport, P.Andrei relevă unitatea ireductibilă a fiinţei umane, ca unitate real-practică în procesul creării şi selectării analitice a valorilor. Omul ca subiect cunoscător, realizează valori, iar ca subiect al acţiunii aplică valorile practice sociale. „Prin sociologia valorii se înţelege studiul învăţării valorii în societate sau mai clar: legătura dintre realitatea socială şi valori" [1, p.246]. Studiind valorile, sociologul afirmă că sociologia valorii cuprinde studiul realizării practice a valorilor şi „arătarea" elementului social al valorii şi conţinutului, în explicarea proceselor practice de realizare a valorilor. În acest sens, conchidem că valorile acţionează ca o forţă integrativă eficientă numai dacă sunt interiorizate de membrii colectivităţii, dacă se transformă în repere ale conştiinţei şi conduitei indivizilor.

A.Bondrea distinge două niveluri analitice ale sociologiei valorilor: *nivelul determinării valoriişi grupului* din care dace parte, caracteristicile sale structurale; *nivelul cunoaşterii mecanismelor de realizare practică* a valorilor. Realizarea valorilor sau valorificarea valorilor este un proces contradictoriu şi conflictual, care se realizează după anumite regului şi norme şi care tinde spre un „ideal", care este „valoarea culturală" [2].

E.Durkheim prin reflecţiile despre idealul moral a ajuns inevitabil la problematica axiologică. Idealul lui E.Durkheim şi C.Bouglé reprezintă „o stare a colectivităţii", cu o fiinţă socială la bază, reprezentînd cea mai înaltă realitate pe plan moral şi intelectual - societatea. Aportul important adus axiologiei de către E.Durkheim, este combaterea opiniilor care insistau pe ideea concentrării valorilor în conştiinţele individuale. Astfel, sociologul deschide drumul cercetării raporturilor dintre societate şi grup, clasă şi valorile sociale.

Abordînd problema idealului social, E.Durkheim îşi demonstrează atitudinea sa faţă de problema valorii. Pentru el, valorile sacre sunt valorile dedicate comunităţii, pe care numai cei care se ridică asupra mediului „profan", le pot înţelege şi aprecia importanţa. Sociologul francez şi-a pus problema obiectivităţii valorilor, pe care a explicat-o, făcînd trimitere la „vocea colectivităţii"şi separînd „eul individual" şi „eul social". Autorul concluzionează că, subiectivitatea duce spre scopuri iraţionale şi amorale. Prin asimilarea valorilor şi normelor cu ajutorul educaţiei, individul resimte o tensiune, dar şi posibilitatea opţiunii.

Pentru M.Weber, fenomenele socio-culturale năzuiesc la o proprie obiectivitate, garantată de criteriul „neutralităţii axiologice". Contrar lui E.Durkheim, M.Weber pledează pentru inteligibilitatea convingerilor morale, prin punerea în evidenţă a raţionalităţii lor în raport cu structurile sociale. Alteori, M.Weber admite imposibiltatea de a fundamenta raţional valorile ultime, deoarece ţin de o decizie personală şi subiectivă. În acest context, sociologul propune conceptul de *raţionalitate axiologică,* înţeleasă ca pe o orientare conştientă spre propriile valori, ce poate structura esenţa umană. În opoziţie cu raţionalitatea axiologică este *raţionalitatea finală*, înţeleasă ca adecvarea dintre mijloacele folosite şi scopul urmărit.

Sociologia culturală weberiană este cea a unui permanent conflict valoric, unde sferele valorice se găsesc într-un antagonism permanent şi se exclud reciproc. Adică, raţionalitatea unei sfere apare ca iraţionalitate, atunci cînd este problematizată din perspectiva altei sfere. Punctul de vedere al individului, reprezintă o decizie personală şi nu există nici o raţionalitate, care să permită întemeierea obiectivă a alegerii. Ideea dată o regăsim la H.Lévy-Bruhl, care manifestă puţin interes faţă de dimensiunea interioară a individului şi consideră că studiul acesteia ţine de psihologie, care „dăunează" abodării sociologice a moralei.

E. Troeltsch stabileşte, că în societate pretutindeni există aceeaşi problemă: raportul dintre valori şi istorie. Ca şi H.Rickert, E.Troeltsch cerea dominarea istoriei printr-un sistem de valori [5, p.207]. Alături de N.Hartmann, nu numai a mărginit etica la morală, ci i-a acordat sfera largă a tuturor valorilor. E.Troeltsch crede că nu se poate proceda abstract şi deductiv în analiza valorilor, trebuie de pornit de la anumite valori ca la Socrate sau I.Kant. Sociologul vorbeşte despre multitudinea eticilor, în scopuri concrete şi în personalitatea liberă şi creatoare [idem p.208]. În ceea ce priveşte geneza valorii, rolul raţiunii şi conştiinţei, autorul arată că răspunsurile pot fi găsite doar în cercetările sociologice.

În soluţionarea problemei raportului dintre valori şi istorie, E.Troeltsch ajunge la concluzia că relativismul îşi are rolul său, iar absolutismul valoric nu are dreptate şi duce la amoralism.

Realizarea valorilor este un act relativ şi nici un program „veşnic valabil" nu este în stare să modeleze omul şi istoria. Pornind de la valorile reale în continuă aschimbare, aşa cum ni le înfăţişează istoria, E.Troeltsch contestă eficienţa valabilităţii absolute concepută de H.Rickert şi vede în „adevărul istoric" valoarea supremă, care nu este apriorică, atemporală sau generală.

Ideea lui C.Bouglé în cazul valorilor este acţionarea asupra ierarhiei sentimentelor. Lumea valorilor este un „şantier invizibil", iar societatea se crează şi se re-crează cu ajutorul valorilor. Sociologul explică crearea valorilor printr-un fenomen social numit *apropierea conştiinţelor*. Valorile nu derivă din proprietăţile lucrurilor şi nici nu sunt create de individ, ele îşi datorează geneza vieţii colective. C.Bouglé subliniază sursa colectivă a valorilor, caracterul lor imperativ, valorile au „presiune şi atracţie", deşi nu se specifică de unde izvorăsc aceste caracteristici. În accentuarea originii sociale a valorilor, sociologul francez afirmă că anume societatea „ordonează dorinţele şi ierarhizează tendinţele" [apud 5, p.214].

Ca şi E.Durkheim, C.Bouglé crede în existenţa valorilor superioare, care sunt o condiţie a vieţii alături de idealuri[idemp.213], iar G.Gurvitch susţine că idealurile sunt produse ale realităţii sociale, dar nu sunt deasupra experienţei şi nici supratemporale [8, p.337]. A.Weber tratează valorile din perspectiva analizei civilizaţiilor şi le numeşte „ forţe transcenedente", iar ciocnirea intereselor economice ar ruina atît valorile cît şi idealurile.

Pentru C.Bouglé, valoarea superioară este *egalitatea,* care este superioară lucrurilor, dar se precizează ideea că toţi sunt egali, dar diferiţi. Sociologul a optat pentru un stat în cadrul căruia se vor proteja drepturile şi autonomia fiinţei umane, care la rîndul ei să fie înzestrată cu un simţ al apartenenţei colectivităţii şi să aibă o conştiinţă clară a datoriilor ce îi revin. Problema obiectivităţii valorilor, poate fi rezolvată, afirmă sociologul, de filosofia valorilor în colaborare cu sociologia. Sociologul nu trebuie să ignore specificul valoric al cunoaşterii, moralei, artei, iar filosoful se va pierde în construcţii şi raţionamente dogmatice şi arbitrare, dacă nu va lua în consideraţie cunoştinţele vaste ale ştiinţelor umane.

Conceptul de bază cu care operează E.Durkheim este *socializarea*, pe care o înţelege ca o transmitere de norme şi reguli de la o generaţie la alta. Conceptul are două sensuri in literatura sociologică si sociopsihologică: un sens *de bază* si un sens *extins*.

In sensul *de bază*, prin „socializare" se inţelege transformarea unui individ dintr-o fiinţă asocială intr-o fiinţă socială, prin inculcarea unor moduri de gandire, de simţire si de comportament.

In sens *extins*, „socializarea" se poate defini ca re-socializare, deci ca proces de inculcare a unor moduri de gîndire, simţire si comportamente *diferite* de cele interiorizate pană acum de un individ. Este cazul indivizilor care trec dintr-o cultură in alta prin schimbarea grupului de apartenenţă sau al transformărilor sociale bruşte, care antrenează schimbarea normelor si a valorilor pe care individul trebuie să le interiorizeze pentru a fi capabil de un comportament performant. In primul caz, socializarea poate defini un fenomen de grup şi se abordează la nivel microstructural; in al doilea caz, aceasta este un fenomen de masă, abordat la nivel macrostructural.

Faptul că procesul socializării vizează atît particularităţile psihice ale individului, cît si mecanismele psiho-sociale ale grupului sau fenomenele de masă denotă că este un concept transdisciplinar. Socializarea are, in acelasi timp, rolul de a integra individul intr-un sistem de norme si valori, de reguli sociale si rolul de a intări solidaritatea intre membrii grupului.

Concluzionăm, că valorile sunt determinate de condiţiile sociale. În încercarea sociologilor de a explica, descrie şi a prezice comportamentul uman prin intermediul valorilor, putem identifica *demersul prospectiv* al acestora. Socializarea în sensul celui mai înalt grad de generalitate se realizează la nivelul întregului sistem social şi constă în formarea-dezvoltarea personalităţii în scopul integrării sociale permanente. În felul acesta, aspectul prospectiv, este consecinţa firească a ritmului accelerat de evoluţie şi transformare a societăţii. Pe de altă parte, raportarea permanentă la acest aspect, ajută la anticiparea, depăşirea situaţiilor dificile şi proiectarea unor acţiuni mai superioare, de progres în comparaţie cu cele existente.

Referinţe bibliografice:

1. ANDREI P. Filosofia valorii. Iaşi: Polirom,1997. 240 p.
2. BONDREA A. Sociologia culturii, Ediţia a V-a; Bucureşti, Editura Fundaţiei România de mine, 2006, 320p.
3. Enciclopedia de filosofie şi ştiinţe umane. Bucureşti: DeAgostini, 2004.1208p.
4. GULIAN C.I. Axiologie şi istorie. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1987. 268p.
5. GULIAN C.I. Axiologie şi istorie în gîndirea contemporană. Editura Academiei Române, 1991. 264p.
6. PARSONS T. On the Concept of Value-Commitment." *Sociological Inquiry* 38. No.2. Spring 1968. pp. 135–16
Reprinted in Talcott Parsons, *Politics and Social Structure.* New York: The Free Press, 1969.
7. SANDU D. Sociologia tranziţiei. Bucureşti: Staff, 1996. 280p.
8. VALADE B. Dicţionar al gîndirii sociologice. Iaşi: Polirom, 2009. 885p.